

УДК 372.7(477)

Н. О. Терьохіна

Сумський державний
педагогічний університет
ім. А. С. Макаренка

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СИСТЕМИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

Анотація. Стаття присвячена проблемам розвитку неформальної освіти як важливої складової системи освіти дорослих. У статті дається визначення неформальної, формальної та інформальної (спонтанної) освіти. Визначено ознаки та завдання неформальної освіти; виділено загальні характеристики неформального навчання. Наголошено на ролі та значенні неформальної освіти дорослих як основоположного поняття освіти впродовж життя; підкреслено важливість надання якісних освітніх послуг у сфері неформальної освіти дорослих, проаналізовано навчальні програми у галузі неформальної освіти дорослих, а також охарактеризовано їх змістове наповнення; підкреслено важливість неформальної освіти в контексті освіти в рамках Університету третього віку.

Ключові слова: неперервна освіта, освіта дорослих, неформальна освіта, формальна освіта.

УДК 372.7(477)

Н. А. Терехина

Сумский государственный
педагогический университет
им. А. П. Макаренко

НЕФОРМАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ ВЗРОСЛЫХ

Аннотация. Статья посвящена проблемам развития неформального образования как важной составляющей системы образования взрослых. В статье дается определение неформального, формального и информального (спонтанного) образования. Определены признаки и задачи неформального образования; выделены общие характеристики неформального обучения. Отмечена роль и значение неформального образования взрослых как основополагающего понятия образования в течение жизни; подчеркнута важность предоставления качественных образовательных услуг в сфере неформального образования взрослых, проанализированы учебные программы в области неформального образования взрослых; подчеркнута важность неформального образования в контексте образования в рамках Университета третьего возраста.

Ключевые слова: непрерывное обучение, образование взрослых, неформальное образование, формальное образование.

NON-FORMAL EDUCATION AS AN IMPORTANT COMPONENT OF ADULT EDUCATION

Annotation. *This article is devoted to the problems of non-formal education as an important component for adult education. Non-formal, formal and informal (spontaneous) education are explained in the article. Main features and tasks of non-formal education are defined; common characteristics of non-formal learning are identified. The role and importance of non-formal adult education as a fundamental concept of continuing education is underlined; the importance of providing qualitative educational services in the field of non-formal adult education is stressed; the importance of non-formal education in the context of education in the University of the Third Age is emphasized. Non-formal education is described as a pedagogical modal for adult education, which contains a great potential for continuing education. Most highly-developed countries reform their education systems on the principles of the concept of lifelong learning. UNESCO introduced the special terms which reflect different educational services: formal, non-formal, informal education. Formal education can not fully meet the educational needs of the citizens. Non-formal education has a great potential due to the fact that this form is able to more flexible respond to new needs and offer educational system and the labor market what is needed in terms of time, content and organization of learning. Non-formal education takes place in any place (school, society, church, family, etc.); in the individual or group form; at any age, which once again confirms the existence of non-formal education as a part of lifelong learning. The source of non-formal education can be museums, schools, institutes, television, newspapers, own experience. Programs for non-formal education are organized in a way to be as friendly for a customer as possible. UNESCO and the Council of Europe promote recognition of non-formal learning. Non-formal education is an important component of lifelong adult education; it has been developing as a result of social development and nowadays it is in great demand. Non-formal education has great potential for the development of society, the state, the individual.*

Key words: *lifelong education, adult education, non-formal education, formal education.*

Постановка проблеми. Одним з наслідків науково-технічної революції XX ст. став прискорений процес старіння та знецінення знань і вмінь фахівців. Соціальна роль освіти дорослих виявляється в сприянні розвитку суспільства й одночасно розвитку та соціальному захисту особистості. Саме освіта дорослих набуває подальшого розвитку в зв'язку зі світовою економічною кризою і

необхідністю перепідготовки і навчання дорослого населення. З'являються нові, нетрадиційні форми освіти дорослих: відкриті університети, народні вищі школи, університети третього віку, корпоративні університети, внутрішньофірмове навчання тощо. Формальна освіта не може повністю забезпечити пізнавальні потреби громадян. Суттєвого впливу набуває підтримка і розвиток неформальної освіти. Асамблея Ради Європи (2000) розробила рекомендації «Про неформальну освіту», в якій підтверджується, що неформальна освіта є важливою частиною неперервного навчання для адаптації у постійно змінюваному середовищі [3]. Саме, неформальна освіта може стати джерелом компетентності сучасної людини та пусковим механізмом до освіти впродовж життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблемам освіти дорослих взагалі та неформальній освіті дорослих, зокрема, присвячені роботи таких науковців, як Д. Антонової, І. Беюл, Л. Ведернікової, С. Вершловського, В. Гаргай, В. Давидової, С. Змєйова, Т. Зотової, С. Коваленко, Н. Ничкало, О. Митіної, О. Огієнко, К. Онушкіної, І. Фокіної, О. Хахубія та ін. Хоча предметом досліджень науковців був широкий спектр теоретичних і практичних проблем освіти дорослих, проте питанням розвитку неформальної освіти, яка розвивається швидкими темпами в інших країнах світу у нашій країні не приділялася належна увага.

Мета статті. Звідси, *метою нашої статті* стає, дослідити особливості розвитку неформальної освіти як важливої складової освіти дорослих, визначити важливість неформальної освіти в контексті неперервної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні орієнтири розвитку політики, перетворення в суспільстві, економіці, соціальній та культурній галузі кардинально змінили вимоги до освіти, підвищили її роль у модернізації суспільства. Зазначені перетворення зумовили необхідність побудови освітньої політики в контексті неперервності. Як стверджує академік В. Кремень [1], у разі звичайної, традиційної освіти навчити людину на все життя неможливо не

лише в гарній школі, а й найкращому університеті. Тому що здобуті в навчальному закладі знання не будуть обов'язково актуальними в житті, з'являться нові знання, без засвоєння яких фахівець не буде ефективним, тобто втратить конкурентоспроможність [1].

Основними постулатами безперервної освіти, сформульованими Міжнародною комісією ЮНЕСКО для XXI століття стали: навчитися пізнавати; навчитися робити; навчитися жити разом; навчитися жити. Сталася інституціоналізація різних, в тому числі і не існуючих раніше, видів освіти. ЮНЕСКО ввела спеціальну термінологію, яка відображає різні ступені організованості освітніх послуг: формальне, неформальне, інформальне навчання. Відомий діяч ЮНЕСКО Р. Даве зазначав, що неперервна освіта – це процес особистого, соціального та професійного розвитку індивіда протягом його життя, здійснюваний з метою удосконалення якості життя як окремого індивіда, так і суспільства. Це всеосяжна й об'єднуюча ідея, що охоплює формальне, неформальне і позаформальне навчання, здійснювана з метою досягнення якнайповнішого розвитку різноманітних сторін життя на різних його щаблях [6].

Нами було досліджено, що визначення, прийняті Європейським центром розвитку професійної освіти (Cedefop) для країн Євросоюзу, наступні:

- формальне навчання - навчання, здійснюване в структурованому та організованому середовищі (в навчальному закладі, центрі навчання або на робочому місці) і чітко позначається як навчання (з точки зору завдань, тривалості або ресурсів). Для тих хто навчається формальне навчання носить навмисний характер. Зазвичай завершується сертифікацією;
- неформальне навчання - навчання, засноване на запланованій діяльності, яка явно не позначена як навчання (з точки зору завдань, тривалості навчання або підтримки тих хто навчаються), але яка містить значимий навчальний елемент. Неформальне навчання є навмисним з точки зору тих хто навчається. Зазвичай воно не завершується сертифікацією;

- інформальне (спонтанне навчання) - навчання, що є результатом повсякденної діяльності, пов'язаної з роботою, сім'єю або дозвіллям. Воно не структуроване і не організоване. «Навчання на досвіді» має на увазі як навчання, виходячи з досвіду, так і навчання через досвід; тобто екстраполяцію і застосування елементів навчання [8, с. 16].

Сьогодні, коли установи освіти втратили свою монополію у поширенні інформації, зростає значення неформального навчання. Сучасні умови життя вимагають, щоб процес навчання ставав все більш динамічним, а саме освіта була доступна і при цьому відповідала потребам різних категорій населення. Тому система формальної освіти, представлена в університетах, коледжах та інших навчальних закладах, виявляється найчастіше недостатньою. І щоб заповнити лакуни, які не здатна заповнити формальна система, порушується питання про можливості неформальної освіти.

Сучасне бачення особливостей неформальної освіти дорослих представлено на сайті Європейської асоціації освіти дорослих: «Спеціально організована діяльність по сприянню процесу, в рамках якого люди можуть свідомо розвиватися як особистості, самостійно спиратися на свої власні можливості в соціальних відносинах і діяльності за допомогою підвищення рівня знань і розуміння; співвіднесення власних думок і почуттів з думками та почуттями інших людей; розвитку умінь і способів їх вираження» [7, с. 23].

У неформальному навчанні криється величезний потенціал у зв'язку з тим, що ця форма здатна більш гнучко реагувати на нові потреби і пропонувати системі освіти і ринку праці те, що необхідно в плані часу, змісту та організації навчання [9, с. 27] .

Зазначимо, що неформальна освіта відбувається у будь-якому середовищі (навчальному закладі, товаристві, церкві, сім'ї тощо); в індивідуальній чи груповій формі; в будь-якому віці, що ще раз підтверджує факт існування неформальної освіти як частини неперервного навчання. Джерелом

неформальної освіти можуть бути музеї, школи, інститути, телебачення, газети, досвід власний та інших людей.

Термін « неформальна освіта » отримує за останні роки все більш широке поширення в багатьох країнах, використовується в матеріалах і рекомендаціях різних міжнародних конференцій.

Рада Європи завжди сприяла визнанню неформального навчання. У Рекомендації про сприяння та визнання неформального навчання молоді (2003) наголошено на створенні Європейського портфоліо для працюючих у позашкільних рамках молодіжних лідерів та молодіжних працівників. Серед інших важливих дій варто відзначити симпозіум з неформального навчання (м. Страсбург, 13-15 жовтня 2000 р.) та спільну конференцію Ради Європи та Ресурсного центру SALTO «Мости для визнання» (м. Лойвен, 19-23 січня 2005 р.), а також розробку Європейського портфоліо для молодіжних лідерів та молодіжних працівників з неформального навчання (2007).

Розроблені Радою Європи документи визначають наступні ознаки неформального навчання:

- добровільне ;
- доступне кожному ;
- набувається в різних місцях і в різних ситуаціях;
- процес навчання пов'язаний з педагогічними цілями ;
- доповнює інші складові частини навчання протягом усього життя, зокрема формальне навчання;
- дає перевагу компетенціям, які придбані активною участю в діяльності, повсякденному житті;
- спирається на досвід і дію і прагне до задоволення потреб учасників.

Необхідно уточнити, що для Ради Європи, як і для Європейського центру розвитку професійної освіти Cedefop, поняття неформального навчання охоплює практично всяке навчання, яке спрямоване на точну, але при цьому вільно обрану ціль, що враховує соціальний контекст. При цьому головна його сутність не полягає в шкільному або професійному навчанні. Неформальне навчання охоплює практично всі дії, не направлені на отримання диплома або визнаного свідоцтва про закінчення і відбуваються за рамками інституціоналізованого, запланованого шкільного чи професійного навчання контексту.

Слід зазначити, що Д. Коллардін [4] виділяє дві істотно відмінні форми визнання результатів навчання:

- сертифікація як елемент формального навчання є офіційним визнанням інституційного набуття освіти: дипломи та свідоцтва про отримання професійної освіти вручаються державними організаціями (головним чином, міністерствами освіти і виховання);
- валідація - визнання всієї палітри компетенцій і знань незалежно від часу і місця їх придбання.

Валідація, на противагу сертифікації, враховує всі форми навчання, в тому числі неформальні. Її зміст полягає в тому, «щоб зробити навчання видимим» [4,12], а також підкреслити і визнати цінність сукупності компетенцій, придбаних поза навчальних закладів. Якщо сертифікація в інституціональному відношенні є вже усталеним процесом, то процес валідації відносно молодий. Він стосується одночасно професійних компетенцій, що відносяться до строго певної трудової діяльності, і здібностей, необхідних для життя в спільності (наприклад, громадянські та міжкультурні компетенції). Основна мета валідації неформального навчання - надати можливість усім громадянам підтвердити свої знання, навички та вміння, які вони придбали внаслідок навчання, роботи, певних видів діяльності і власних зусиль. Валідація сприяє підвищенню

впевненості особистості в собі на ринку праці, а також професійної самоідентифікації; вона стимулює інтерес до навчання протягом усього життя.

Проведене дослідження свідчить, що основний акцент в програмах неформальної освіти (НФО) робиться на ті галузі знання, які виявляються найбільш актуальними для клієнта, що є перевагою в порівнянні з формальною освітою, яка надає комплексне знання. Важливою відмінністю неформальної освіти від формальної є також необхідність в особистій мотивації з боку клієнта неформальної освіти. Так як навчання на неформальних курсах передбачає отримання будь-яких дипломів, то єдиною нагородою стає те знання, яке клієнт НФО отримує в результаті участі в програмах. З іншого боку, найчастіше програми неформальної освіти організовані таким чином, щоб бути в максимальному ступені зручними для клієнта. Так як програми формальної освіти є найбільш інтенсивними, то вони, найчастіше, не дозволяють поєднувати навчання та роботу. Неформальна освіта дозволяє отримувати нові знання «без відриву від виробництва».

Слід додати, що з середини першого десятиліття двадцять першого століття НФО активно задіюється в програмах ЮНЕСКО за освітою неписьменних дорослих, при створенні спеціальних навчальних закладів для дітей з бідних та неблагополучних сімей, з навчання позбавлених права освіти представників суспільства (наприклад, жінок у мусульманському світі). Активну роль у популяризації НФО зіграли інформаційно-комунікаційні технології. На сьогоднішній день ряд програм НФО реалізується за допомогою інтернету. Основними принципами НФО можна назвати навчання з урахуванням потреб, зв'язок з практикою і гнучкі програми, розклад і вибір місця проведення. Одним із завдань НФО може бути допомога в реалізації програми «Освіта для всіх» і «Декларації тисячоліття».

Слід зауважити, що старіння населення планети - відмінна риса сучасної епохи. У всьому світі в даний час йде боротьба за те, щоб люди «третього віку» не були приречені на пасивний спосіб життя. У Політичній Декларації

Міжнародної конференції з проблем старіння підкреслено, що відсутність можливості отримувати освіту в літньому віці може стати причиною відчуження, ізоляції, роз'єднаності поколінь, маргіналізації та ін. Специфічні цілі європейської освітньої політики формуються Радою Європи, Європейською Асоціацією освіти дорослих та іншими організаціями. Лідером міжнародного співробітництва виступає ЮНЕСКО, об'єднуючи більшість країн світу. Активно діє з 1976 р. Міжнародна асоціація університетів «третього віку», яка об'єднує 2 млн. 200 тис. студентів - пенсіонерів. У розвинених країнах прийняті і успішно реалізуються закони, що регламентують сферу освіти дорослого населення. У Німеччині, наприклад, право на освіту людей різного віку зафіксовано в Конституції країни. У США введені освітні програми з підготовки до виходу на пенсію і підвищення кваліфікації співробітників старших віків. У Швеції, Данії, Голландії, Великобританії, Франції, Норвегії, Фінляндії, Японії, Китаї та інших країнах діють закони про сприяння розвитку освіти літніх людей з метою поліпшення їх добробуту, організації дозвілля, забезпечення доступу до інформації. Міжнародні організації навчання літніх людей використовують лекції, семінари з групами за інтересами, наприклад, з психології та філософії життя, групи самонавчання, групи взаємодопомоги, екскурсії. У рамках освітніх програм проводяться танцювальні, хорові заняття, релаксація.

Як ми бачимо, освіта в пенсійному віці не переслідує мети отримання професії, кращого працевлаштування, вона відноситься до неформального типу, що припускає персональний розвиток, соціальну адаптацію та спілкування людей, збереження їх активної життєвої позиції. Вища народна школа, широко представлена в країнах Північної Європи, Німеччини, Америки, також відноситься до закладів неформальної освіти дорослих.

Однією з країн, що мають багату історію неформальної освіти, потужну і різноманітну її сучасну систему, є Сполучені Штати Америки. У США, де держава довгий час, практично до 60 -х років XX століття, утримувалася від

втручання в сферу освіти, немає не тільки протиставлення неформальної освіти формальній, а й кордони між ними часом важко провести. Взаємовплив приватної, державної, громадської, конфесійної освіти в США сприяє їх зближенню, і вимагає від всіх типів освіти стандартизації та технологізації. Тому мода на педагогічні стандарти і технології виникає в ХХ столітті в США і звідти поширюється на увесь інший світ. Причому, тон в цьому русі задає якраз неформальна, рідше приватна освіта. І тільки потім ті чи інші стандарти і технології переймаються державною системою освіти і формалізуються.

Нами було досліджено, що в Україні існування неформальної освіти охоплює наступні галузі: позашкільна освіта; післядипломна освіта та освіта дорослих; шкільне та студентське самоврядування (через можливість набуття організаторських, комунікативних, управлінських умінь); освітні ініціативи, спрямовані на розвиток додаткових умінь та навичок (мовні та комп'ютерні курси, гуртки за інтересами та ін.); громадянська освіта (різнопланова діяльність громадських організацій). Останнім часом розпочали роботу університети третього віку та вищі народні школи.

Отже, в даний час у всіх розвинених країнах світу на рівні державної політики досягнуто визнання того, що знання у все зростаючій мірі стають основою розвитку суспільства. Більшість передових країн світу реформують власні освітні системи, спираючись на засади концепції навчання впродовж усього життя [2]. Необхідним засобом соціально-економічного прогресу в ХХІ столітті є трансформація людства в суспільство «довічного навчання». Положення «від навчання на все життя до навчання через все життя» може служити гаслом сукупної системи освіти і найбільш повно відображає потенціал і завдання неформальної освіти, яка, в свою чергу, має стати одним з механізмів реалізації концепції освіти впродовж життя.

Таким чином, проведене дослідження дозволило зробити такі висновки: неформальна освіта є важливою складовою неперервної освіти дорослих; вона розвивається як результат суспільного розвитку і на неї є попит. Неформальна

освіта має великі потенційні можливості щодо розвитку суспільства, держави, особистості. Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему. Особливо перспективним може бути вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду щодо розвитку неформальної освіти в Україні.

Література

1. Кремень В. Нові вимоги до освіти та її змісту // Виклик для України: розробка рамкових основ змісту (національного курикулуму) загальної середньої освіти для 21 століття: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Рівний доступ до якісної освіти», 26-27 червня 2007 р., м. Київ. – К.:ТОВ УВПК «Ексоб», 2007. – С. 3-10.
2. Курлянд З. Н., Хмелюк Р. І., Семенова А. В. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова. – К.: Знання, 2007. – 495 с.
3. Рекомендації Асамблеї Ради Європи 1437 (2000) Про неформальну освіту. – Режим доступу:<http://coe.kiev.ua/bul/bul9/text30htm>.
4. Bentley, T. Learning beyond the classroom : Education for a Changing World / T. Bentley. London ; New York : Routledge, 1998. – 200 p.
5. Bjørnåvold, J. Making learning visible. Identification, assessment, and recognition of non-formal learning in Europe / J. Bjørnåvold. Thessaloniki: Cedefop, 2000. – P. 23-26.
6. Dave R. H. Foundation of Lifelong Education: Some Methodological Aspects / R. H. Dave. – Hamburg, 1976. – P.34.
7. Federighi P. Non-formal Education. Glossary of Adult Learning in Europe / P. Federighi. Hamburg: UNESCO Institute for Education, 1999. – 130 p.
8. Recognition and validation of non-formal and informal learning for VET teachers and trainers in the EU Member States / Cedefop. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2007. – 78 p.
9. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Communities / European Parliament ; Council of the European Communities. 2008. Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:111:0001:0007:EN:PDF>

